

In de loop van de tachtigjarige oorlog werden ondermeer op de Zuiderzee en op de Noordzee gevechten geleverd waarbij galeien betrokken waren uit Amsterdam, Medemblik, Enkhuizen, Hoorn, Dordrecht, en andere steden. Uit de bestekken van ondermeer de 'rode' en de 'zwarte' galei treden bijzonderheden naar voren in verband met de inrichting, de roeibanken, de wijze van roeien, de bemanning, de bewapening. Deze gegevens worden vergeleken met die welke terug te vinden zijn bij eigentijdse auteurs, zoals de Italiaan Bartolomeo Crescentio (1602) en de Fransman J. A. Barras de la Penne (1707-1727). Een bijzonder uitgebreide studie is gewijd aan de ontleding van de resolutie van de Staten van Holland met betrekking tot de bouw van een aantal galeien, ondermeerde 'rode' en 'zwarte' galei die werden gebouwd om op te treden tegen de galeievloot van Frederico Spinola die haar basis had te Sluis. De resolutie wordt in haar geheel afgedrukt (in het Nederlands) en vertaald. De 21 paragrafen worden diepgaand ontleed en in details vergeleken met de vermeldingen die door talrijke eigentijdse auteurs neergeschreven werden. Er wordt ook wel naar een aantal gravures verwezen waarop Nederlandse galeien werden afgebeeld. Het ontbreken van enkele van deze prenten in het werk lijkt mij een tekort, want daarop zou ook bekeken kunnen worden hoe ondermeer de tuigage eruit zag. Die komt in het werk nauwelijks aan bod.

De vertaling van de zeventiende-eeuwse technische beschrijving van een Nederlandse galei is een niet te onderschatten opgave omdat hier weer gebruik werd gemaakt van de 'gewone' vaktaal die vergeleken moest worden met de speciale Italiaanse en Franse termen. De auteur is daar echter goed doorheen gekomen. Hoe in de zeventiende eeuw getracht werd inlichtingen in te winnen over de schepen van andere mogendheden, blijkt uit het hier opgenomen spionageverhaal over Cort Sieversen en diens activiteit in Zweden. Het boek bevat verder een zeer uitgebreide bibliografie en een index naast negen reconstructietekeningen van de Amsterdamse galei Neptunus.

J. van Beylen

M. G. Buist, e.a., ed., *Historisch bewogen. Opstellen over de radicale reformatie in de 16e en 17e eeuw. Opstellen aangeboden aan prof. dr. A. F. Meilink bij zijn afscheid als hoogleraar in de sociaal-religieuze geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Groningen* (Groningen: Wolters-Noordhoff/Bouma's Boekhuis, 1984, 198 blz., f47,50, ISBN 90 6243 036 8).

Dat in de loop van de negentiende eeuw de belangstelling voor het anabaptisme en andere radicale varianten van de reformatie beduidend toenam, was in niet geringe mate te danken aan de nog jonge socialistische beweging. Denkers uit die hoek hielden zich vaak en graag bezig met mensen als Thomas Müntzer en de revolutionaire dopers, in wie ze voorlopers van hun eigen streven vermoedden. Engels noemde in 1889 in een brief aan Kautsky de reformatie in Duitsland de eerste burgerlijke revolutie 'in religieuze Verkleiding' en Kautsky zelf wijdde in 1894 het tweede deel van zijn *Vorläufer der neueren Sozialismus* aan *Der Kommunismus in der deutschen Reformation*.

In onze tijd is dat samengaan van socialistisch denken en belangstelling voor radicale reformatoren uit de zestiende eeuw nog te herkennen in het werk van de Groningse hoogleraar in de sociaal-religieuze geschiedenis, A. F. Meilink. Zijn

publicaties bewogen en bewegen zich zowel op het terrein van de radicale reformatie (in het bijzonder de doperse variant) als op het terrein van het vroege socialisme in Nederland. Wel erkent Meilink (anders dan Engels in bovenvermeld citaat) ten volle het authentiek religieuze moment in de hervormingsbewegingen en zeker zal ook een buitenstaander uit zijn geschriften over de reformatie zijn politieke voorkeur niet gemakkelijk opmaken, maar de band is er onmiskenbaar.

Mellink ging in 1983 met emeritaat en bij die gelegenheid hebben vrienden, collega's en leerlingen hem een bundel aangeboden, met daarin opstellen over (hoofdzakelijk) de radicale reformatie in de zestiende en zeventiende eeuw, Mellinks afscheidsrede en een door de Groningse huisbibliograaf Th. S. H. Bos samengestelde bibliografie van Mellinks geschriften. In de bijdragen aan die bundel is helaas van de voor Mellink zo kenmerkende mengeling van reformatie en socialisme weinig te merken; bijdragen uit de hoek van de socialisme-vorsers ontbreken, zonder dat dat verantwoord wordt, geheel. Moet de argeloze lezer daaruit afleiden dat Mellink daar geen 'vrienden, collega's en leerlingen' (meer) heeft?

De bundel is overigens nog divers genoeg. Na een inleiding van Waterbolk over de soms moeilijk te doorgronden Mellink geeft W. Bergsma een indruk van de rijkdom van een te weinig gebruikte bron over de zestiende-eeuwse godsdienstige situatie in het noorden des lands, de *Kroniek* van de Groningse boer Abel Eppens. I. B. Horst plaatst wat kanttekeningen bij een bericht uit 1535 over de weerklank van de Munsterse gebeurtenissen in Holland en L. Jansma beschrijft systematisch de revolutionaire wederdopers na 1535. W. Nijenhuis spoorde in de latere preken van Calvijn politieke radicaliseringstendensen op en Waterbolk werpt naar aanleiding van een brief van Viglius nieuw licht op de kaartproductie van Jacob van Deventer. Tenslotte geeft S. B. J. Silberberg een summier overzicht van wat andersdenkenden in de zestiende tot en met de achttiende eeuw over de doopsgezinden dachten, betoogt S. Zijlstra dat David Joris in de periode 1536-1539 de belangrijkste doperse leider in de Nederlanden en Noordwest-Duitsland is geweest en bespreekt Mellink zelf in zijn afscheidsrede de voorgeschiedenis van de reformatie in Groningen, daarbij regelmatig verwijzend naar de ontwikkelingen in Amsterdam, dat ook pas betrekkelijk laat definitief de reformatie doorvoerde.

Aangezien de bijdragen nogal divers zijn en sommige het domein van de radicale reformatie te buiten gaan (dit is het geval met de artikelen van Waterbolk en Nijenhuis) mag van deze bundel geen representatief beeld verwacht worden van de studie van de radicale reformatie in de Nederlanden. Toch is het mogelijk naar aanleiding van enkele bijdragen wat gedachten te ontwikkelen over de kant waar het met dit onderzoeksterrein heen gaat (of zou moeten gaan).

Wie de bijdragen van Horst, Jansma en Silberberg leest, merkt duidelijk dat men hier te maken heeft met erkende specialisten op hun terrein. Maar inspirerend, prikkelend, uitdagend zijn deze bijdragen niet. Met name de bijdragen van Horst en Jansma maakten op mij zelfs een enigszins vermoeide indruk. Zeker, beide artikelen bevatten nuttige opmerkingen en interessante suggesties voor nader onderzoek en het minitieuze sociaal-wetenschappelijke onderzoek dat Jansma zich voorstelt te gaan doen naar de aanhangers van de Batenburgse sekte en andere semi-terroristische spruiten van de doperse stam zal zeker tot resultaten leiden; maar ik vermoed dat de 'spin-off van dergelijk speurwerk voor andere onderzoeksterreinen gering zal zijn.

Het onderzoek dat Bergsma daarentegen presenteert lijkt me beloften in te houden. Eppens' *Kroniek* stond al vele jaren in de instituutbibliotheken op de plank, maar

het is de verdienste van Bergsma ontdekt te hebben dat het hier gaat om een 'Fundgrube' voor de kennis van de religieuze en maatschappelijke verhoudingen in de noordelijke gewesten in de tweede helft van de zestiende eeuw. De zo langzamerhand algemeen erkende godsdienstige pluriformiteit weet de schrijver met talrijke uitlatingen van Eppens te illustreren. Maar hij gebruikt diens *Kroniek* niet alleen als bron voor het opstellen van een lijst van ketterse stromingen die in Stad en Ommelanden aanhang vonden; voor hem is Eppens' schriftuurlijke nalatenschap ook een middel om toegang te krijgen tot de volkscultuur en het alledaagse geloof van de zestiende-eeuwse Groninger, ook de radicale. In deze bijdrage kan de auteur nog niet veel meer doen dan het geven van een indruk van de mogelijkheden van zijn bron — in latere, meer gedetailleerde peilingen zal hij die mogelijkheden ook moeten benutten. Maar waar het nu op aan komt is dat Bergsma naast het al weer ouderwetse sociaal-historische onderzoek van Horst en Jansma wijst op de mogelijkheid van een meer cultuurhistorische of zo men wil mentaliteitshistorische benadering, een benadering waarin de aandacht verschoven is van 'histoire de l'église' naar 'histoire religieuse'. Wat was de mentale horizon waarbinnen de aanhangers van de reformatie leefden, wat bewoog de radicalen onder hen zo volkomen te breken met de erkende godsdienstige kaders, bestond er zoiets als een radicale mentaliteit? Hoe degelijk en nuttig de andere bijdragen aan de bundel ook zijn, geen maakt mij zo nieuwsgierig naar vervolgstudies als juist de bijdrage van Bergsma.

K. van Berkel

S. Zijlstra, *Nicolaas Meyndertsz. van Blesdijk. Een bijdrage tot de geschiedenis van het Davidjorisme* (Dissertatie Groningen 1983, Van Gorcum's historische bibliotheek XCIX; Assen: Van Gorcum, 1983, 267 blz., f39,90, ISBN 90 232 2038 2).

Over de figuur van David Joris bestaan nog veel onduidelijkheden. Hoewel de laatste jaren over het jorisme wel een aantal nieuwe gegevens aan het licht zijn gekomen, is de meest recente studie over het leven van David Joris nog steeds hetgeen Nippold daarover in 1863 en 1864 publiceerde. Zijlstra meent dat een aantal zaken kunnen worden opgehelderd via een studie van een van de meest belangrijke sekteleiden en medewerkers, tevens schoonzoon van David Joris, namelijk Nicolaas Meyndertsz. van Blesdijk.

Kort weergegeven zijn de belangrijkste thema's in Zijlstra's boek: de relatie tussen Blesdijk en David Joris; Blesdijks optreden in debatten met andere doperse groepen en met voormannen van reformatische groeperingen; zijn verblijf bij David Joris in Bazel en zijn werkzaamheden als predikant in de Palts. Tenslotte besteedt Zijlstra een hoofdstuk aan Blesdijks betekenis als historieschrijver.

In het eerste hoofdstuk worden de jeugd en de afkomst van Blesdijk behandeld. Blesdijk blijkt een goede opleiding te hebben gehad. Hij beheerste Latijn en Grieks. Tevens sprak en schreef hij Frans. Hij trad in 1539 tot de davidjoristen toe. De leer van David Joris was voor hem vooral aantrekkelijk vanwege de kruismystiek — het zelf doorleven van Christus' kruisdood, waarbij men alle eigendunk en alle lusten moest onderdrukken en zich met God moest verenigen. De davidjoristen geraakten in debat met de leiders van andere groepen die na de val van het wederdopersrijk te Munster ontstonden en met reformatoren (onder andere met a Lasco). Terecht